

использования проектной технологии в обучении истории было выявлено ее высокий методический потенциал.

Ключевые слова: *метод проектов, педагогическая технология, проектная технология, исследовательская работа, творческая работа, индивидуализация процесса обучения, работа с историческими источниками, театрализация.*

SUMMARY

V. Miroshnichenko. The development projection technology in teaching history in second half XX century.

The article is devoting the development projection technology in teaching history in second half XX century. The author accents his attention an the analyses preceding practice employment the projection technology in the time teaching history in domestic and russian schools. In process the tests expertise employment project technology in teaching history was shown here high methodical potential.

Key words: *projection method, pedagogic technology, projection technology, research work, creative work, individualize teaching process, work with historical reservoir, the atreplaying.*

УДК 373.545(477)«18/19»

Л. В Никитюк

Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

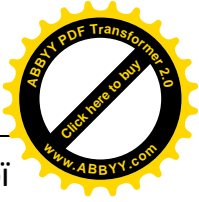
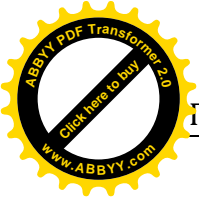
МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У ГІМНАЗІЯХ УКРАЇНИ (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)

У статті розкрито погляди видатних педагогів і методистів на стан викладання предметів природничого циклу та проаналізовано внесок учених у збагачення методичного матеріалу з цих предметів у гімназіях України в період другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Виявлено і схарактеризовано провідні методи навчання природничої освіти. Проаналізовано та узагальнено питання методів отримання природничої освіти в гімназіях України другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Ключові слова: *природнича освіта, методи навчання, гімназії, явища природи, наочність.*

Постановка проблеми. Дослідження проблеми історії розвитку гімназій має наукове і практичне значення. У наш час гімназійні заклади шукають нові шляхи організації навчальної діяльності та управління, застосування інформаційних і педагогічних технологій, методів навчальної роботи, що спрямовані на забезпечення високого рівня освіти і розвитку особистості, формування її національної свідомості. Це дасть змогу врахувати краще з культурно-освітнього життя минулого для реалізації його потенціалу і здобутків на сучасному етапі розвитку загальноосвітньої школи та прогнозувати її майбутнє.

Запам'ятовування учнями знань про навколишній світ завжди цікавило педагогів. Тому накопичений у цей період досвід використання методів навчання природознавства в школі доцільно буде проаналізувати і врахувати на сучасному етапі розвитку освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що проблемою методів навчання природознавства в школах цікавилось багато вчених, зокрема Л. Бузова, В. Горощенко, В. Грузинська, П. Завітаєв, І. Зверев, З. Клепініна, Л. Мельчаков, Л. Нарочна, В. Онищук, В. Перекалова, Л. Прокоф'єва, М. Скаткін та ін.

Дане дослідження є складовою частиною комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Мета статті – дослідити методи навчання природничих дисциплін в гімназіях України (друга половина XIX – початок XX століття).

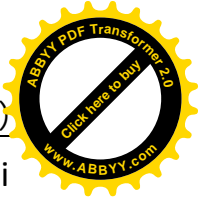
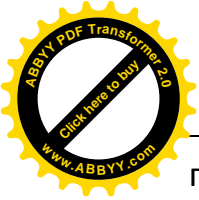
Виклад основного матеріалу. Вивчення Циркулярів і Правил [1; 7; 6], якими визначався порядок навчальної роботи в гімназіях другої половини XIX – початку XX ст. реалізовувався на практиці через використання методів навчання:

- словесних (пояснення, узагальнення, формулювання законів природи);
- наочних (демонстрування, ілюстрування);
- практичних (висування гіпотез на основі спостережень, практичні вправи по догляду за рослинами і тваринами, елементи лабораторних експериментів і збирання колекцій, гербаріїв).

Установлено, що на першому етапі (1852–1871рр.) поступово набули вжитку навчальні бесіди. Вчитель у живій бесіді з дітьми розповідав простою мовою історію кожної тварини окремо, описуючи зовнішність тварини (колір оперення або шерсті, форму голови, дзьоба та ін.), потім розповідав про живлення тварини (якою їжею вона живиться, як добуває поживу), пересування (біг, політ), які з п'яти чуттів найбільш розвинені і чому, процес розмноження (відкладання яєць, живородіння). На завершення вчитель пояснював, корисна чи шкідлива ця тварина для людини і давав інформацію про місця її розповсюдження.

Попечитель київського навчального округу М. Пирогов розпорядженням від 14 жовтня 1858 р. заснував в Одесі та Києві літературні бесіди в гімназіях з метою «Підготувати майбутніх студентів університету, привчити їх до самостійної праці» [2, 108].

У дослідженні віднайдено підтвердження майстерного використання бесіди. Довголітня практика зоолога І. Барилко значно полегшувала відповіді учнів і слугувала їм канвою, за якою кожен учень вів свою розповідь. Після того, як учні ознайомилися з окремими

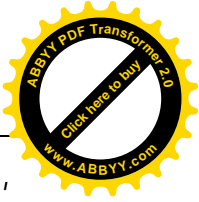
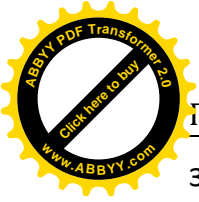

представниками тварин, І. Барилко групував ці тварини в класи і пояснював важливість класифікації як наукової категорії. Далі він знайомив учнів з іншими класифікаційними одиницями. Для наочності викладання і підтримки зацікавленості учнів І. Барилко з приходом весни організовував екскурсії, у ході яких наочно підтверджували набуті під час класних бесід знання. На екскурсіях він організовував збирання учнями комах, знайомлячи їх з назвами, місцезнаходженням, перетворенням комах.

У дослідженні проаналізовано конспекти уроків із зоології вчителя ІІІ Київської гімназії (г звіт Директора Третьої Київської гімназії Е. А. Безсмертного) [6, 240–242]. З аналізу видно, як він намагався підводити учня до повного розуміння предмета зоології. Наводиться цікавий приклад, як у своїй практиці він, користуючись знаннями учнів зоологічного матеріалу, примушував їх самостійно знаходити відповідь на запитання, спрямоване на вияв суперечності наукових знань і народних повір'їв. Під час іспиту поряд із запитаннями, що стосувалися предмета, вчитель, давав і такі запитання: «До якого класу тварин належить русалка, відьма, чорт?» Такі питання приводили учнів до сумнівів. Дехто відповідав – до ссавців, інші – до риб, а більшість зовсім не знала, що відповідати. І вчителеві доводилося наводити багато доказів, щоб викликати зневіру учнів до всіх цих казкових, неіснуючих істот.

Як зазначалося у звіті вчителів ІІІ Харківської чоловічої гімназії [4], для виконання достатньої кількості практичних занять у 1872 р. у розпорядження вчителя природознавства надано 2 години на тиждень і 2 різні дні. Важливим чинником у практичній роботі з учнями вважалося привчання до порядку та чистоти на робочому місці. Учитель і учень дотримувались порядку однаково. Вважалося, що в охайності і чистоті закладена економія часу, більшість якого спрямовували на виконання дослідження. По закінченню роботи, учні все прибирали та ставили приладдя на свої місця.

Задля успіху проведення практичних занять важливо було мати для того окремі приміщення. Ця потреба виникала і тоді, коли був спеціальний окремий клас природознавства, пристосований для практичних занять. Однією з важливих умов у робочій кімнаті – достатня кількість вікон з широким підвіконням, на яке учні могли ставити досліджувані об'єкти, які потребували світла. Для повного успіху практичних занять потрібно було враховувати вік гімназистів. На початку уроку викладач чітко ставив задачі, які дитина повинна усвідомити, щоб надалі уникнути хаосу під час переміщення по класній кімнаті. Важливою була хороша організація занять: цікава тема

заняття, матеріал та прилади в повному складі, якщо кількість учнів невелика, а керівник сам показував приклад охайності та порядку.

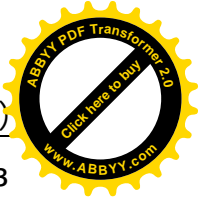
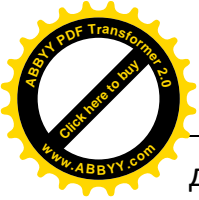
Цікавими були спостереження за нічним небом. Ці спостереження легко проводилися влітку та взимку, коли навчальний процес у розпалі. Учні жваво цікавилися зірковим небом та ставили дорослим запитання. Вони з задоволенням читали книжки, присвячені небесним явищам. Якщо вихованці цікавилися такими фактами, тоді викладач повинен був спрямувати у правильному напрямі їх допитливість та допомогти в їхніх спостереженнях. Наприклад, можна було звернути увагу дитини на атмосферні явища, що відбувалися перед очима. Це, перш за все, вітер, як рух повітря. Дуже корисно було змайструвати простий флюгер та спостерігати по ньому направлення вітру. Дуже важливі спостереження явищ, що залежать від вітру, повінь річок, роботи вітру на піщаних берегах та зимові заметілі. Під час спостерігання явища вивітрювання, в місцевості з гранітами, учні легко могли пояснити походження піску та глини. До всього курсу дитина збирала відповідні колекції.

Систематичне спостереження за явищами природи, рух сонця та луни, кругообіг води у природі, життя річок, озер, болот, зміни у твердій оболонці Землі, факти з життя тварин і рослин, а також різні прояви праці людини – це все цікавило дитину. Підручник на момент такого викладання був не потрібен. Тільки живе спілкування з навколишньою природою було єдиним збудником мислення та давало матеріал для подальшої роботи, яку учні виконували під керівництвом викладача. Спостереження дитиною явищ природи робило її більш допитливою. Учням ставили питання, на які вони самостійно шукали відповідь. Отже, учні більш міцно запам'ятовували інформацію, яку самостійно здобували.

У практиці природничої освіти в українських гімназіях розрізняли наочність графічну, засновану на користуванні різними графічними зображеннями предметів і явищ (малюнки, стінні таблиці, діапозитиви), і наочність предметну, засновану на вивченні справжніх предметів і явищ (колекції, препарати, моделі, досліди). Взагалі, термін «наочність» вживався у широкому розумінні і означав педагогічне застосування реальних предметів і явищ, а також графічних зображень предметів і явищ. Саме у цьому значенні вживали термін, коли говорили про «наочні посібники».

Головним чином сприяти правильній взаємодії відчуттів та ідей при поясненні матеріалу допомагало застосування наочності.

Доцільно звернути увагу на те, що деякі вчителі використовували наочність під час самого читання матеріалу, призупиняючись у тих місцях,

де потрібно наочно показати. Але таке використання наочності разом з читанням мало поступовий, квапливий, уривчастий характер. Увага учнів при такому порядку постійного переходу від книги до наочного посібника губилась. У результаті ані вивченого матеріалу, ані системи думок, ані вивчених предметів і явищ, що були описані у підручнику.

Інша група вчителів практикувала наочні пояснення після проходження матеріалу з підручника, для того, щоб пояснити, підкріпити та доповнити його зміст.

Третя група викладачів використовували попередні бесіди наочного характеру, які готували учнів до розумінні та засвоєння змісту навчального матеріалу, впорядкування системи думок. Але на практиці підтвердився той факт, що попередні бесіди з використанням наочності вели до того, що учні не вміли самостійно читати та одержувати знання з книги.

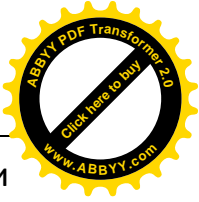
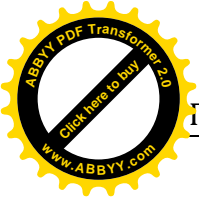
Для використання на практиці були представлені різні наочні посібники, котрі знаходились у навколишньому середовищі, або виготовлялися самими учнями, або були у продажу. Особливо цінними були посібники першої категорії, як природній матеріал, а саме: група наочних посібників, що мали вагоме значення у дійсності учнів: тварини, дерева і інші рослини, взагалі предмети. До цієї групи можна віднести і такі предмети, які учні могли приносити до класної кімнати для вивчення – це живі та сухі екземпляри рослин, злакові, лікарські рослини, бур'яни, різні квітки, каміння, зразки ґрунту. У таких ситуаціях учитель використовував у навчальних цілях наочні матеріали, які давала навколишня природа.

Іншу групу складала наочні посібники, які викликали оновлюючі, оживляючі уявлення в учнів, а також асоціації уже знайомих предметів, які сприяли з'ясуванню, виправленню і доповненню цих уявлень. До цієї групи належали: чучела, моделі, колекції, картини – зоологічні, біологічні, побутові, зміст яких пов'язаний з життям і природою.

До найбільш популярних наочних посібників цієї групи належали:

- «Чотири пори року», чотири великі кольорові картини, виготовлені Д. Д. Семеновим;
- «З російського життя та природи», десять великих кольорових картин;
- «Вирощування хліба» дев'ять невеликих картин, які представляли історію хліба;
- 20 великих таблиць з природознавства, пристосованих для природи Батьківщини видавництва Імператорського Вільно-економічного товариства.

Варто звернути увагу на те, що в досліджуваний період у гімназіях велике значення мали посібники другої категорії, які виготовляли самі учні.

До третьої групи належали наочні посібники, які утворювали закріплення уявлень: чучела, моделі, картини тварин, птахів і рослин, яких немає в оточуючій дійсності, а також явища природи, недоступні безпосередньо спостереженню, географічні карти, глобуси.

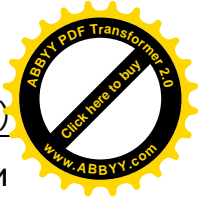
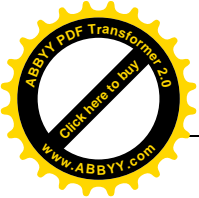
У методичних виданнях Б. Райкова та К. Ягодовського особливо підкреслено необхідність засвоєння знань учнів шляхом самостійної роботи з дослідним матеріалом. Під час такої роботи відбувалась заміна дослід-ілюстрації на дослід експериментального типу. Ідеї, закладені в дослідницькому методі, у тому числі новітні на той час напрацювання в галузі організації контролю за допомогою цього методу знань, умінь та навичок учнів [5], не дали позитивного результату у практиці тогочасної гімназії, бо не мали достатнього матеріального, фахово-кадрового підкріплення.

Під час дослідів викладач використовував наочний виклад, прагнув привести дітей до самостійного знаходження доступних для них висновків і узагальнень, розкривав можливість учням знаходити нові зв'язки між фактами і явищами навколишнього середовища. І. Полянський та Н. Рубакін зауважували, що природничі досліді давали багато простору для діяльності учнів. Проте й стверджуючий метод, також мав свої цінні освітні сторони: розвивав спостережливість, надавав знанням більш міцний і конкретний характер, і тим самим сприяв їхнє засвоєнню. Доцільно підкреслити, що далеко не всі питання шкільного природознавства могли бути пророблені за допомогою дослідів. Отже, навіть за наявності відкриваючого методу неможливо відкинути й стверджуючий, оголосивши його застарілим і непридатним для шкіл. Із зазначеного можна виокремити освітнє значення дослідницького методу.

Зокрема:

- за правильних умов постановки у великій мірі він сприяв розвитку вміння логічно мислити в галузі конкретних фактів;
- дослідницький метод відповідав природі дитини й законам її розвитку.

Жваве слово вчителя, підтримане яскравим графічним зображенням на класній дошці, може дати учням ряд глибоких і міцних вражень, ясне уявлення про ті факти і явища, спостерігати які вони позбавлені можливості. Професор Київського університету І. Сікорський такими словами характеризував значення живого слова у справі викладання: «Все почуте нами носить характер багатой наочності і закріплюється тисячами асоціативних зв'язків, що потім слугуватимуть такими ж тисячами початкових точок для згадування [3, 37]».

Висновки. Отже, проведене дослідження дало підстави дійти висновку про те, що природнича освіта в другій половині XIX – на початку XX століття забезпечувалася чітким визначенням змісту природничої освіти, використанням різних методів навчання (словесних, практичних, спостережень, методів дослідного навчання).

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в проведенні в напрямі вивчення інших проблем організації природничої освіти та визначення перспектив творчого використання досвіду минулих років у сучасних школах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев П. Правила и программы всех классов мужских гимназий и прогимназий Ведомства Министерства Народного Просвещения. (Свод узаконений и распоряжений со всеми дополнениями и разъяснениями к ним) / П. Алексеев. – Одесса : Книгоиздат «Школа», 1917. – 209 с.

2. Грузинский А. Е. Литературные беседы в Пироговское время (страничка из истории нашей средней школы) / А. Е. Грузинский // Вестник воспитания. – 1900. – № 5. – С. 360.

3. Методы первоначального обучения. Часть II. Естествознание. География. Рисование. / [сост. С. И. Сазонов, Я. И. Ковальский]. – М. : Книгоиздат Польза, 1905. – 190 с.

4. Правила для учеников Харьковских гимназий и прогимназий // Державний архів Харківської області – Ф. 266, оп. 1, ед. хр. 704, арк 1–15.

5. Райков Б. Е. Пути и методы натуралистического просвещения / Б. Е. Райков. – М., Изд-во АН СССР, 1960. – 524 с.

6. Труды высочайше учрежденной комиссии по вопросу об улучшениях в средней общеобразовательной школе. Выпуск VI. Приложения к журналам комиссии. – СПб. : Тип. СПб тюрьмы, 1900. – 425 с.

7. Циркуляр про дисциплінарний контроль в середніх учебных заведениях // Центральный державний історичний архів України м. Київ. – Ф. 1710, оп. 1, ед. хр. 18.

РЕЗЮМЕ

Л. В. Никитюк. Методы обучения естественных дисциплин в гимназиях Украины (вторая половина XIX – начало XX века).

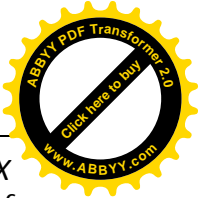
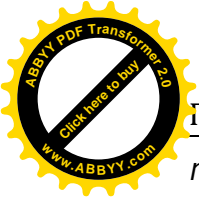
В статье раскрыты взгляды выдающихся педагогов и методистов на состояние преподавания предметов естественного цикла и проанализирован вклад ученых в обогащение методического материала по этим предметам в гимназиях Украины в период второй половины XIX – начала XX века. Выявлено и охарактеризовано ведущие методы обучения естественных дисциплин. Проанализирован и обобщен вопрос методов получения естественного образования в гимназиях Украины второй половины XIX – начале XX века.

Ключевые слова: естественное образование, методы обучения, гимназии, явления природы, наглядность.

SUMMARY

L. Nikityuk. Methods of teaching of natural education are in gymnasium of Ukraine (the second half of the XIX-th the beginning of XX-th century).

The article describes views of prominent teachers and methodists to status of teaching the subjects of natural cycle and scientists' contribution to enriching of methodical

material of these subjects in the gymnasium of Ukraine in the period of the second half of XIX and the beginning of XX th century. Identified and characterized the leading methods of teaching natural education. The question of application of methods of study of natural education is analysed and generalized in the gymnasium of Ukraine of the second half of XIX the beginning of XX of century.

Key words: natural education, methods of teaching, gymnasium, the phenomena of nature, visualization.

УДК 004.582

Д. А. Покришень

Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЮ: ОМНІПРЕЗЕНТНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті розглянуто омніпрезентні сервіси та ресурси, які можуть бути корисними у використанні науковцям, вчителям, студентам, учням. Зокрема сервіс Wolfram|Alpha, як альтернатива звичайному пошуку; Dropbox – синхронізація даних; Google Chrome – безкоштовний, кросплатформений браузер, а також магазин Chrome Web Store. Наведено їх переваги та недоліки у порівнянні з іншими ресурсами, а також для користувача. Продемонстровано конкретні приклади їх застосування.

Ключові слова: омніпрезентні інформаційно-комунікаційні технології, Wolfram|Alpha, Dropbox, Chrome.

Постановка проблеми. Сьогодні існує велика кількість різноманітного прикладного програмного забезпечення призначеного для різних цілей. До них можна віднести: текстові редактори (Word, WordPad, Блокнот); табличні процесори (Excel, Lotus); системи ілюстративної та ділової графіки та видавничі системи (Corel Draw, PageMaker, Adobe Photoshop, Adobe Acrobat, Macromedia Flash); системи управління базами даних (Visual Foxpro, Paradox, Access, Base); експертні системи; системи автоматизованого проектування (AutoCad); програми створення презентацій (Power Point); системи ведення бухгалтерського обліку (1С-бухгалтерія); правові БД (Лига, Право); програми розпізнавання символів (Fine Reader); програми-перекладачі (PROMT, LINGVO); програми оброблення відео- та звукових фільмів (Cool Edit, WinAMP); навчальні системи іноземних мов; програми математичних розрахунків, моделювання та аналізу експериментальних даних.

Існує багато науково-методичної та навчальної літератури щодо їх використання в навчально-виховному процесі, психолого-педагогічні аспекти, про переваги та недоліки використання різних версій цих програм. Беззаперечним є і той факт, що все це позитивно впливає на інфомаційну культуру та компетентності з інформаційно-комунікаційних технологій школяра, студента, вчителя або просто звичайної людини.